

Ilo ho totonu

Ko e tohi ngāue 'eni 'a:

Totonu 'a e fanau:
Koe hā 'e me'a
teke lava 'o fai 'aki
e ngaahi totonu ko
ia'?

'Oku ke
fakangofua'i ho
fa'ee ke sio ki ho
telefoni?

'Oku ke tali
nai ke
faitā'i koe?

Oku 'i ai ho
tononu ke ke
kai 'a e vesitapolo .

Oku 'i ai ha'o
tononu ki ha
PlayStation pe
me'a va'inga
pehē?

Totonu 'a e fanau: Ko e hā 'ia?

'I he taimi te kei si'i 'ai 'oku 'i ai ha'o totonu keke tupu hake 'ia ha feitu'u 'oku malu mo mo'ui lelei. Ko e hā hono uhinga? Koe me'akai mo'ui lelei pea mo e feitu'u malu ko ha ongo fo'i sipinga 'ia. 'Oku ke fiema'u ha televisione? Ko e ngaahi me'a kotoa pe 'oku ke fiema'u 'oku fakakau'atu 'i a 'i he ngaahi totonu 'a e fanau, pea teke ako ki he ngaahi totonu ko ia 'i he tohi ngaue ko eni!

Ngaue 1

Ko e ha e me'a 'oku ou sai'ia ai?

Ko e mo'oni 'oku lelei ke 'i ai ha telefoni fo'ou. Pea kai 'a e 'aisikilimi 'i he 'aho kotoa pe. Pe ko e 'alu tu'o ono he ta'u 'o eve'eva. Ko e hā mo ha toe me'a 'okú ne 'ai koe ke ke fiefia? Hiki ha me'a 'e tolu 'i lalo.

01

02

03

Ngaue 2

Ko e ha ngaahi me'a'oku ou fiema'u?

'Oku 'i ai foki mo ha ngaahi
me'a'oku ke fie ma'u mo'oni,
hange ko e lava ke ke 'alu ki he
ako koe'uhì ke ma'u 'a e
faingamālie ki ha kaha'u lelei.
Pea 'okú fie ma'u foki ha
me'akai 'oku mo'ui lelei, ke 'oua
te ke puke. Pea fefe ha 'ato 'i ho
'ulu? Fakakaukau ki ha toe
me'a 'e tolù 'oku ke fie ma'u
mo'oni?

01

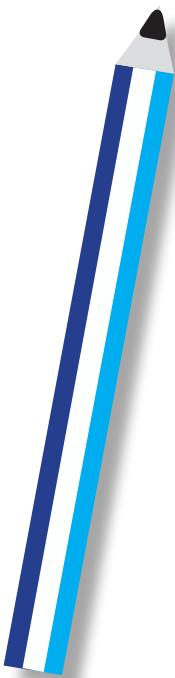
02

03

Ngaue 3

'Oku lelei 'eni, ka ko e me'a 'eni 'oku ke fie ma'u!

'Oku 'i ai ha ngaahi me'a lelei, pea mo ha ngaahi me'a foki 'oku fie ma'u ke tupu malu mo mo'ui lelei. 'Okú ke sio nai ki hono faikehekehé? To'o 'a e ngaahi me'a 'i he lisi ko 'eni 'oku fu'u fie ma'u.

- Su 'i ho saisi
- Ko ha mohenga lahi
- Tisitisi pe popi koane (popcorn)
- Ko ha fale ke nofo ai
- Taimi ke fai ai e me'a 'oku ke fie ma'u
- Ko ha PlayStation 4
- Ngaahi 'aho eve'eva 'i he ta'u
- Ko ho'o fakakaukau pe 'a'au
(pea lava ke ke vahevahe tau'ataina ia)
- Ko ho'o tui fakalotu pe 'a'au
(pea lava ke ke fili pe ia 'e koe)
- Ko ha televisone
- Ko e hingoa, koe'uhì ke 'ilo'i 'e he
pule'anga 'oku ke mo'ui
- Malu'i mei he filifilimanako
- Fakamatala mei he ngaahi tohi,
televisone mo e 'Initaneti
- Tau'ataina fakafo'ituitui
- 'Ofa mo e tokanga mei
ho'o ongomatu'a
- Ngaahi polokalama sipoti
- Vala
- Ko e mohenga
- Ko e faiako lelei
- Ko ha fale 'oku laka hake
he loki 'e faá
- Ko ha kaungame'a mamae

Ngaahi totonu ‘a e fanau

Ko e ha ‘a e me’ā ‘oku fie ma’u mo’oni ke ke tupu hake ‘o malu mo mo’ui lelei? Kuo fai ha ngaahi aleapau fekau’aki mo ‘eni. ‘Oku tau ui ‘a e ngaahi aleapau ko ‘eni ko e totonu ‘a e fanau. ‘Oku talamai ‘e he ngaahi totonu ‘a e fānau ko ‘enī ‘a e founiga ke fai ki he fānaú. Na‘e meimeい loto ki ai ‘a e ngaahi fonua kotoa ‘o e māmaní. ‘Oku faka‘aonga‘i e totonu ‘a e fānau ko ‘enī ki he tokotaha kotoa pē ‘oku si‘i hifo he ta‘u taha valu.

Ngaue 4

Vakai ki he pousitā pe ki‘i tohi ‘oku ne fakahā‘i atu ‘a e ngaahi totonu kotoa ‘a e fanau. Fakafehoanaki ‘eni mo ho‘o lisi ‘i he Ngāue Fika 2. Ko e fē ‘i he ngaahi totonu ko ‘enī ‘oku ‘i ho‘o lisí?

01

02

03

Ngaue 5

Ko e ha ‘oku mahu‘inga ai ke ma’u ha totonu tautaufito ma‘a e fanau?

Ko e Fakataha ‘i he Ngaahi Totonu ‘a e Fanau

‘Oku fokotu‘u kotoa ‘a e ngaahi totolu ‘a e fanau ‘i he Fakataha ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fanau. ‘Oku meime i lotu fiemalie ‘a e fonua kotoa pe ki he Fakataha ko ‘eni. ‘Oku palōmesi ‘a e ngaahi fonua ko ‘enī ke nau faka‘apa‘apa‘i ‘a e ngaahi totolu ko ‘enī mo tokanga‘i lelei ‘a e fānaú. ‘Oku ‘uhinga ‘eni ki he ngaahi pule‘anga, kau polisi, kau fakamaau ‘o e fakamaau‘anga, kau faiako, ho‘omou matu‘a mo e kakai lalahi kotoa pe, ‘i he funga ‘o e mamani!

‘Oku taukave‘i ‘e he UNICEF ho‘o ngaahi totolu

‘Oku ongo lelei ‘a e ngaahi palomesi ko ‘eni, ka ko hai ‘oku ne si‘i eke pe ‘oku tauhi mo‘oni ‘e he ngaahi fonua kiate kinautolu? Ko e fatongia ‘eni ‘o e ngaahi houalotu hange ko e UNICEF. ‘Oku taukave‘i ‘e he UNICEF ‘a e ngaahi totolu ‘a e fanau mo tokoni ke fakapapau‘i ‘oku malu‘i e fanau kotoa, ‘oku tau fanongo ki ai pea lava ke ‘a‘ahi ki ha toketa. ‘Oku ‘aonga foki ‘eni kiate koe!

Fefe kapau ‘e fehalaaki e ngaahi me‘a?

Me‘apango, he ‘oku fa‘a fehalaaki e me‘a kotoa pe he taimi ‘e ni‘ihi. ‘Oku ‘i ai ha fānau ‘i he fonua kotoa pē ‘oku ‘ikai ke ngaohi lelei‘i kinautolu, pea ‘oku ‘ikai faka‘apa‘apa‘i ‘enau ngaahi totolu. Ko e ha te ke lava ‘o fai kapau ‘e hoko ‘eni kiate koe pe ki ha taha kehe? Te ke lava ‘o lau ‘a e tali ‘i he peesi 16 ‘o e tohi ngaue ko ‘eni.

Na‘a ke ‘ilo‘i nai...

- Na‘e ohi ‘a e Fakataha ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fanau ‘i he 1989?
- Kuo lotu fiemalie ‘a e ngaahi fonua ‘e 196 ki he Fakataha?
- ‘Oku ‘ikai fie ma‘u ia ke ke fai ha me‘a ke ma‘u ai e totolu ‘a e fanau? ‘Oku ke ma‘u, ma‘u pe kinautolu pea he ‘ikai lava ‘e ha taha ‘o to‘o kinautolu meiate koe.
- ‘Oku mahu‘inga tatau pe ‘a e totolu ‘a e fanau kotoa? ‘Oku ‘i ai e ngaahi totolu ‘e ni‘ihi ‘oku ‘ikai mahu‘inga ange ia ‘i he ni‘ihi!
- ‘Oku ‘i ai foki mo e totolu ‘a e kakai lalahi? ‘Oku ui ‘eni ko e ngaahi totolu ‘a e tangatá.
- Na‘e hiki ‘e he ngaahi pule‘anga fakatahataha (to‘o) ‘a e fakataha ‘i he ngaahi totolu ‘a e fanau? Ko e to‘o ko ha kautaha ia ‘oku kau ai ‘a e meime i fonua kotoa pe ‘i he mamani. ‘Oku na fakakaukau‘i fakataha ha ngaahi founa ke fakalelei‘i ‘aki e ngaahi palopalema ‘i he māmaní. Ko e UNICEF ko e fokotu‘utu‘u totolu ia ‘a e fanau ki he to‘o.

Ngaue 6

Mahalo 'e ongo e totonu 'a e fanau 'o hange 'oku 'ikai ha'anau kaunga kiate koe. Ka na'a ke 'ilo'i nai 'okú ke fehangahangai mo kinaua 'i he 'aho kotoa pē? Ta fakatataa'i ho 'aho 'oku ke manako taha 'ai 'i he uike pea tohi'i 'a e ngaahi totonu 'a e fanau na'a ke ma'u. Muimui 'i he palani oku fakasitepu atu 'i lalo!

Ko ha 'aho fonu 'i he ngaahi totonu

Fa'u mai ha katuni fakasitepu Fili ho 'aho manako 'i he uike.

Hiki ha momeniti 'e ono 'o e 'aho 'o hangē ko ia 'i he lisi ko 'eni.

- E.g.: Na'a ku ā hake – na'a ku inu ha puha inu – na'a ku 'alu 'o sio 'akapulu – na'a ku hekea 'i ha ano vai– na'a ku 'alu ki he falekoloa fakataha mo Sefo mo Mila – Osi eku eva nau foki mai 'o mohe.
- Sio ki he ngaahi totonu 'a e fanau 'i he tohi ni'
- Feinga ke fakafehokotaki ha momeniti 'e fa pe lahi ange 'i ho 'aho ki he totonu 'a e fanau.
- Kapau he 'ikai ke ke lava, fili ha ngaahi momeniti kehe lolotonga e 'aho. Hangē ko 'enī, te ke lava 'o fetongi 'a e 'Na'a ku hekea 'i ha ano' 'aki 'a e 'Na'a ku 'ave ha pōpoaki (text) kia Lina'.
- 'Osi? Ta ha fakatataa ki he momeniti 'e ono na'a ke fili!

01

02

03

04

05

06

01

Ko e fe 'a e totonu 'a e fanau 'oku
fakafehokotaki ki he me'a ni?

02

Ko e fe 'a e totonu 'a e fanau 'oku
fakafehokotaki ki he me'a ni?

03

Ko e fe 'a e totonu 'a e fanau 'oku
fakafehokotaki ki he me'a ni?

04

Ko e fe 'a e totonu 'a e fanau 'oku
fakafehokotaki ki he me'a ni?

05

Ko e fe 'a e totonu 'a e fanau 'oku
fakafehokotaki ki he me'a ni?

06

Ko e fe 'a e totonu 'a e fanau 'oku
fakafehokotaki ki he me'a ni?

Ko 'eku ngaahi totonu, Ko ho'o ngaahi tononu

'Oku ma'u 'e he fānau kotoa pē 'a e totonu tatau. Ka 'oku 'ikai lau 'e he fānau kotoa pē 'oku mahu'inga 'a e totonu tatau. Ko e hā ho'o fakakaukaú? Pea 'okú ke fakamatala'i nai e ngaahi tūkunga 'oku 'i ai e ni'ihi kehé?

Ko ho'o ngaahi totonu

Sio ki he pousitaa ki he totonu 'a e fanau 'i he loki ako. 'Oku ne fakahaa'i 'a e ngaahi aleapau (ngaahi fakamatala) fekau'aki mo e ngaahi totonu 'a e fanau.

- Fili 'a e totonu 'e tolu 'oku ke pehe 'oku mahu'inga taha. Lisi mai fo'i tolu tu'u ki mu'a.

01

02

03

- Fakamatala'i 'a e 'uhinga 'oku ke pehe ai 'oku fu'u mahu'inga 'a e ngaahi totonu ko ia.

01

02

03

- Hiki ha totonu 'e taha 'oku ke pehe oku maumau taimi, pe 'oku 'ikai mahu'inga ia kiate koe. Fakamatala'i e 'uhinga 'okú ke pehē aí.

- Ko fe taimi oku ke pehee 'ai e toki mahu'inga 'ai e totonu oku ke lau 'oku "maumau taimi"?

Ko e fanau fē, te nau mahu'inga 'ai he totonu koena?

Toe vakai ki he pousitā 'i he loki ako pe vakai ki he ki'i tohi. Fili ha totonu taha pea tā ha fakatātā fekau'aki mo ia. Pe hiki ha fo'i maau lelei 'oku ne fakamatala'i ha me'a fekau'aki mo e totonu ko ia.

Ngaue 8

Ko e ngaahi lao fekau'aki mo e ngaahi totonu 'Oku 'i ai ho'o ngaahi totonu pea pehe mo ho kaungaako. Hangē pē ko ho tuonga'ané pe tuofefiné, ko e ta'ahine hoko maí mo e fānau kehe kotoa pē 'i he māmaní. 'Oku ngalo nai 'iate koe he taimi 'e ni'ihi 'a e totonu 'a e ni'ihi kehé? Pe 'okú ke fakakaukau ma'u pē ki he ngaahi totonu 'a e fānau kehé?

Fakakaukau ange:

Ko ho 'aho fa'ele'i 'eni pea ke fakaafe'i ha fanau 'e toko hongofulu ki ho'o fai'aho. 'Oku 'ikai ngofua ke ha'u e toenga 'o e kalasi. 'Okú ke maumau'i nai e totonu 'a ha taha?

'Io

'Ikai

'Oku ke pehe ko e ha 'oku pehe ai?

Fakakaukau ange:

Fakakaukau ange: Lolotonga ho'o va'inga, 'oku ke to'o 'a e telefoni ho kaungame'a tokua koe fakaoli 'o sio ki hoo ngaahi taa. Ko ha taha pau'u fakaoli nai 'eni? Pe oku ke maumau'i 'ene ngaahi totonu?

Hua
fakaoli

Maumau'i
e totonu

Fakakaukau ange:

Fakakaukau ange: 'Oku lea 'aki 'e he tamasi'i ho kaunga'api 'a e lea fakafonua kehe. 'Oku 'ikai mahino ia kiate koe pea 'oku ke pehē ko e oku totonu ke ne lea 'aki ho'o lea fakafonua mo 'ene fa'ee 'i 'api 'i he taimi 'oku ke va'inga ai mo ia 'i honau api. 'Oku sai pē ke ke fakakaukau pehee?

SAI

'Ikai
SAI

FEPAKI!!

Fefe kapau 'e fepaki e totonu?

'Oku 'i ai e totonu
'a e fānaú ke malu'i
koe. Mahalo 'e ongo
faingofua, ka 'oku 'ikai ke
pehe ma'u pe. Mahalo 'e
fepaki ha totonu 'e ua he
taimi 'e taha.

Fepaki 'o
e ngaahi
tononu,
sipinga 1

'Ema (13):

"Kimu'a pea u mohe he po'uli, kuo pau ke u 'oange 'eku telefoni ki he'eku fa'ee. 'Okú ne pehē 'oku 'ikai ke ne loo ke u 'ā fuoloa. Ka 'oku ou 'ilo'i lelei ange. 'Oku ne lau fakafufū 'eku ngaahi fetohi'aki. 'Oku kau 'ia he fakatupu'ita kia au."

Fa'e 'a 'Ema:

"Io, 'oku ou talaatu 'oku ou sio ki he telefoni 'a 'Ema. Ka 'oku 'ikai ke u fai ia he 'oku 'ikai ke u falala ki ai. 'Oku ou fai ia ke malu'i ia. 'Oku ou fie 'ilo pe ko hai 'oku fetu'utaki mo ia. Pea vakai'i 'oku 'ikai fakamamahi'i ia 'o hange ko e ngaahi ta'u si'i kuo hili."

Ko e fe 'a e ngaahi totonu
'oku fepakipaki hen?

Ko hai 'oku ke tui tatau mo ia? Ko 'Ema pe ko
e fa'e 'a 'Ema? Pea ko e hā hono 'uhingá?

'E lava fēfē ke fakalelei'i fakataha 'eni 'e 'Ema
mo 'ene fa'ee kae 'ikai maumau'i ha fa'ahinga
tononu?

Ngaue 9

Taimi 'e ni'ihi, 'oku hoko ha ngaahi
me'a 'oku 'ikai ke ke sai'ia ai.
Hange ko 'eni, 'oku vete mali ho'o
ongomatu'a pe ta'ofi 'e he pule'anga
ho'o fai ha me'a 'oku ke sai'ia ai
(hangē ko e ngāue). Kuó ke a'usia
nai ha me'a pehē? Kapau na'e pehē,
na'e 'i ai nai ha ngaahi totonu 'a e
fanau 'oku nau fepaki mo e ni'ihi
kehe? Ko hai?

Sipinga 2
'o e ngaahi
totonu 'oku
fepakipaki

Fatai (14):

“‘Oku ‘i ai ha falekoloa ‘o ‘eku tamai pea ‘oku ou fiefia ke tokoni kiate ia he tuku ‘a e ako. ‘I he taimi ‘oku ‘ikai ke u ‘i he falekoloa ai, ‘oku ou alu ‘o va’inga ‘akapulu. Ko e tama aka lelei ‘aupito au. Ko hono mo’oni, ‘oku ‘ikai ke u ma’u ha taimi lahi he taimí ni ke fai ‘eku ngāue fakaako mei ‘apí pe talanoa mo hoku ngaahi feleni. Ko ‘eku fili ia”

Ko e ha ho’o fakakaukau ki he fili ‘a Fatai, ke va’inga soka, pe ngae he tuku ‘a e ako?

Ko e fe ‘a e ngaahi totonu ‘oku fepakipaki hen?

‘Oku ke pehe ko e ha e me'a oku tonu ke fai ‘e he tamai ‘a Fatai?

Siaki (12):

“‘Oku ‘ikai ke u nofo ‘i ‘api fakataha mo hoku ongo matu'a, ka ‘oku ‘i ai hoku famili ohi. ‘Oku ‘ikai lava ‘e he‘eku ongomātú‘á ‘o tokanga‘i lelei au he taimi n’. ‘Oku mahino kiate au ‘a e tu'unga oku na ‘i ai, ka ‘oku ou ‘ofa lahi kiate kinaua. ‘Oku ou fie foki pe ki ‘api, ki he eku loki mo e feitu‘u ‘oku tokolahī ki ai eku ngaahi feleni. Ko e hā ‘oku ‘ikai ke u lava ai ‘o fili ‘a e feitu‘u ke u nofo ai ma‘akú?”

Ko e fe ‘a e ngaahi totonu
‘oku fepakipaki hen?

E lava nai ke tokanga‘i lelei ‘a Siaki,
neongo kapau ‘oku ‘ikai ke ne loto ki ai?

Sipinga
3 – Fepaki
'o e ngaahi
totonu

Kapau ko
e pule au...

Fefe kapau te ke lava ‘o fili pe ma‘au ‘a e ngaahi totonu
‘oku ke ma‘u? ‘E fakafiefia ‘aupito ‘i ‘api pea ‘i ‘apiako!
Ko e fe ‘a e ngaahi totonu te ke fie ma‘u?
Pea ko e hā me‘a ‘oku totonu ke liliu ‘i he loki akó?

Ngaue 10

Ngaahi totonu 'i 'api

Mohe 'aho kakato. Pe kai ma'u pe 'a e me'a 'oku ke sai'ia ai. Mahalo te ke pehē ko ho'o totonú 'eni. Ko e fe 'a e ngaahi totonu te ke fie fakafe'i loaki 'i 'api? 'Oku ou tui 'oku ou ma'u 'a e totonu ke:

01

02

03

04

05

Ngaahi totonu 'i 'apiako

Ta ha ngaahi fakatata he 'aho kakato kae 'ikai fai Maths. Pe faka'osi e ako 'i he 1:00 PM he 'aho kotoa pe. Ko e fe 'a e ngaahi totonu te ke fie ma'u 'i he ako? 'Oku ou tui 'oku 'i ai 'eku totonu 'i he akó ke:

01

02

03

04

05

Fakakaukau lelei? Pe 'ikai ...

Mahalo 'e hanga 'e he ngaahi totonu na'a ke hiki 'o 'ai ke fakafiefia ange ho'o mo'ui, ka ko e ha 'e hoko kapau na'a ke ma'u mo'oni kinautolu?

Fili ha totonu 'e taha 'oku felāve'i mo e AKO 'oku ke fie ma'u (mei ho'o lisi).

Tali he taimi ni 'a e ngaahi fehu'i:

1 Ko e ha me'a 'e fai 'e ho'o faiako ke 'oatu 'a e totonu ko 'eni kiate koe?

2 'E fotunga fefe ha 'aho ako 'o kapau na'a ke ma'u 'a e totonu ko 'eni?

3 'E 'uhinga ki he hā ho'o kaungaako?

4 'Oku 'i ai nai ha ngaahi kovi 'i hono ma'u 'a e totonu ko 'eni? Ko e hā kinautolu?

5 Ko ha fakakaukau lelei nai ke fokotu'u 'a e totonu ko eni?

 1 FAKA'UHINGA'I 'O HA TAMA	 2 'IKAI FILIFILIMANAKO	 3 NGAAHI FIE MA'U LEI TAHA'O E LEKA	 4 KO HONO VAI KE MO'ONI A E NGAABI TOTONU	 5 FAKALIIMOINO FAKAFAMILI'I HE TUPULAKI A E FANAU	 6 MO'UI, MO'UI'ANGA MO E FAKALAKALAKA	 7 HINGOA MO E FONUA
 8 KO HAI AU	 9 KO HONI FAKATA MO E NGAABI	 10 FOKOTU'U PE KAU KI HE NGAABI KULUPU	 11 FANAU KUMI HUFANGA	 12 ONO VAHEVA U'ATAINA 'O E NGAHI FARAKAKAU	 13 TAU'ATAINA KI HE FAKAKAU MO E TUI FAKALOTU	 14 U LI'EKINA
 15 FOKOTU'U PE KAU KI HE NGAABI KULUPU	 16 FANAU KUMI HUFANGA	 17 FANAU KUMI HUFANGA	 18 FANAU KUMI HUFANGA	 19 U LI'EKINA	 20 U LI'EKINA	 21 FANAU 'OKU OHI
 22 NGAAHI TAUMU'A 'O E AKO	 23 ANGA FA FAKAFO	 24 ANGA FA FAKAFO	 25 ANGA FA FAKAFO	 26 ANGA FA FAKAFO	 27 ANGA FA FAKAFO	 28 HU KI HE AKO
 29 NGAOHIKOVIA	 30 NGAOHIKOVIA	 31 NGAOHIKOVIA	 32 NGAOHIKOVIA	 33 NGAOHIKOVIA	 34 NGAOHIKOVIA	 35 NGAOHIKOVIA
 36 MALU'I MEI HE NGAOHIOKOVIA	 37 FANAU 'I HE PILISONE	 38 MALU'I 'I HE TAU	 39 FAKAKEAKE MO HONO TOE TAO ATU 'O E TOE FAKATAPUI	 40 KO E FANAU 'OKU NAU MAUMAU'I 'A E LAO	 41 'OKU FAKA'AONGA'I 'A E FONO LELEI TAHAMAA'E FANAU	 42 KUO PAU KE 'ILO'I 'E HE TOKOTAHAKOTOA PE 'A E NGAABI TOTONU 'A E FANAU
 43-54 FOUNGA 'OKU NGAUAE AI 'A E FAKATAHA	<h1>Sivi'i 'ho ilo ki ho totonu</h1>					

KO E FAKATAHA 'I HE NGAABI TOTONU 'A E FANAU

UNICEF, ko e fakataha 'i he ngaabi totonu 'a e fanau, 'a e ngaabi pule'anga fakatahataha. 'Oku totonu ke maheni 'a e ngaabi lea ko 'ení he taimí ni koe'uhí he 'okú ke 'ilo'i honau 'uhingá. Ko ia? Sivi'i 'a e me'a 'oku ke 'ilo fekau'aki mo e ngaabi totonu 'a e fanau 'aki 'a e ki'i sivi ko 'eni.

Fakatonuki ‘a e tali ‘oku
ke pehe ‘oku tonu.
Fakatokanga‘i ange:
Oku ‘i ai ha ngaahi fehu‘i
‘e ni‘ihi ‘e lava ke lahi
hake ‘i he taha ‘a e tali
tonu.

‘Oku ke fie ‘ilo pe na‘e anga fefe ho‘o ‘ilo?
Vakai‘i ho‘o ngaahi talí mo ho‘o faiakó.

→ Na‘e si‘i hifo ‘i he fehu‘i ‘e nima na‘a
ke ma‘u? Oops, ‘oku ‘ikai ko ha
mataotao koe! Toe ngāue ‘aki ‘a e
tohi ngāue.

→ Na‘e tonu nai e ngaahi fehu‘i ‘e nima
na‘a ke ma‘u? Fakamalo atu, ‘oku
ke ‘ilo lahi ki he ngaahi totonu! ‘Okú
ke ‘ilo‘i lelei ‘a e me‘a ‘oku ‘i ai ho‘o
tononu ki aí. ‘Okú ke ma‘u ‘a e totonu
tatau mo e toenga ‘o e fānau ‘i he
māmaní.

Ko e ha e ngaahi totonu ‘a e fanau?

- A. Ngaahi aleapau ‘i he vaha‘a ‘o e ngaahi fonua ki he founa hono tokanga‘i ‘o e fanau.
- B. Fanga ki‘i tokoni ki he matu‘a ‘i he ngaahi ‘ulungaanga ‘oku sai pe ‘ikai sai pe ‘ikai sai e fanau.
- C. Ngaahi totonu kuo fa‘u pe ‘e he fanau kinautolu.
- D. Ngaahi totonu ‘a e tangatá, tautaufito ki he fānau.

Fakatokanga‘i e ngaahi totonu ‘i he lisi ko ‘eni

- A. ‘Oku ou ma‘u ‘a e totonu ki ha tuonga‘ane pe tuofefine fiefia.
- B. ‘Oku ou ma‘u ‘a e totonu ke u fetu‘utaki mo ‘eku ongomātu‘á.
- C. ‘Oku ou ma‘u ‘a e totonu ke fai ‘eku fakakaukau.
- D. ‘Oku ou ma‘u ‘a e totonu ki ha kote fo‘ou ‘o e fa‘ahita‘u momoko mo e fa‘ahita‘u mafana.
- E. ‘Oku ou ma‘u ‘a e totonu ke fili ‘eku tui fakalotú.

Ko hai kuo pau ke talangofua ki he Fakataha ‘i he Totonu ‘a e Fanau?

- A. Ko ho‘o ongomātu‘á.
- B. Kau Faiako.
- C. Kau ‘ofisa polisi.
- D. ‘Oku ngāue ‘a e pule‘angá mo e tokotaha kotoa pē ma‘á e pule‘anga.
- E. Kakai lalahi kotoa pē.

‘Oku ke ma‘u ‘a e totonu ki ho‘o fakakaukau pe ‘a‘au. ‘Oku ‘uhinga ia ki he hā?

- A. ‘Oku ke ma‘u ‘a e totonu ke vahevahé ho‘o fakakaukau (‘i hono fakalea ‘e taha, ke lea ‘aki e me‘a ‘oku ke fakakaukau ki ai fekau‘aki mo ha me‘a).
- B. ‘Oku ke ma‘u ‘a e totonu ke fakamo‘oni‘i ‘oku ke tonu.
- C. Kuo pau ke fanongo fakalelei atu ‘a e kakai lalahi kiate koe.
- D. ‘Okú ke fili ma‘u pē ‘a e me‘a ‘e hoko kiate koé.

Ko e ha e me‘a ‘oku mo‘oni?

- A. ‘Oku ou ma‘u ‘a e totonu ki ha faiako lelei.
- B. ‘Oku ou ma‘u ‘a e totonu ki he fakamatala mei he ngaahi tohi, ‘Initaneti, TV, letioo mo e nusipepa.
- C. ‘Oku ou ma‘u e totonu ki ha komipiuta.
- D. Kuo pau ke ‘i ai ma‘u pē hoku halá.

Ko fe ‘a e ngaahi fonua ‘oku fenāpasi mo e totonu ‘a e fānau?

- A. Ngaahi fonua kotoa ‘i ‘lulopé
- B. Ngaahi fonua masivá kotoa
- C. Meimei ko e ngaahi fonua kotoa ‘i he mamani
- D. Ko Netalení mo Pelisiume

Ko e ha ‘oku fai ‘e he UNICEF?

- A. ‘Oku taukave‘i ‘e UNICEF ‘a e ngaahi totonu ‘a e fānau kotoa pē ‘i he māmaní.
- B. ‘Oku hoko ‘a e UNICEF ko ha mata, ‘oku nau sio pe ‘oku faka‘apa‘apa‘i ‘e he ngaahi fonua ‘a e totonu ‘a e fanau.
- C. UNICEF ko e fokotu‘utu‘u totonu ia ‘a e fanau ki he to‘o.

Kumi 'a e ngaahi totonu

Ngaue 12

'Oku ke fakatokanga'i e totonu 'a e fanau 'i he fakatātā ko 'eni?

Fefe kapau 'e fehalaaki e ngaahi me'a?

Kapau 'e faka'apa'apa'i 'e he tokotaha kotoa pe 'a e ngaahi totonu 'a e fanau, 'e faka'apa'apa'i lelei 'a e fanau kotoa pe. Me'apango, he 'oku 'ikai ko e me'a ia 'oku hoko. 'Oku 'i ai ha fānau 'i he fonua kotoa pē 'oku 'ikai ke tauhi totonu. Hange ko 'eni, 'e ala li'ekina, ngaoohikovia pe fakamamahi'i kinautolu. Kapau 'e hoko 'eni kiate koe pe ki he fanau 'oku ke 'ilo'i, 'oku 'i ai ha ngaahi me'a te ke lava 'o fai:

- Alea'i ia mo ha taha 'oku ke falala ki ai, hange ko ho'o matu'a pe faiako.
- 'Imeili pe telefoni ki ho'o helpline fakalotofonua: bit.ly/childhelplines.
- 'Oku fa'a ta'etotongi pe 'eni.
- 'Imeili pe telefoni ki ho'o Ombudsman fakalotofonua ma'ae fanau pe kautaha ki he ngaahi totonu 'a e tangata. Te nau lava 'o fai ha fale'i ki he founiga ke taukave'i ai ho'o ngaahi totonu.